

Igor Fisković

ROMANIČKO SLIKARSTVO HRVATSKE

Povodom izložbe u Splitu 17. XII 1987—24. I 1988.

Slikarska baština iz romaničkoga doba na tlu Hrvatske prepoznavala se i sakupljala marom istraživača i stručnjaka uglavnom u posljednjih pola stoljeća. Općenito je u tom razdoblju dozorio znanstveni interes za srednjovjekovnu umjetnost kod nas, pa su se uputila sustavnija njena proučavanja, što je urodilo zamjetnim povećanjem broja poznatih slika na drvu, fresko oslika građevina ili primjeraka knjižnog slikarstva. Tako se u znatnoj mjeri ispraviše prijašnja uvjerenja o navodnoj zaostalosti naših krajeva u razvoju slikarstva, da bi se konačno predočio značajan zbir djela, čitav sklop umjetničkog izražavanja kakvog doslovce nema osim susjedne Italije više nijedna od evropskih zemalja.

Svjesni smo pak da su sve to ostaci ostataka, jer su se stoljeća nemilosrdno odnosila prema krhkoj materiji koju ostavljahu tanani potezi kista na raznovrsnim podlogama. Ne samo da su u ratnim pohodima i paležima turskih provala zbrisana mnoga umjetnička gnijezda u kontinentalnim dijelovima zemlje, nego se iz kulturno žilavijih primorja često odnosilo umjetničko blago privlačno onima koji ga u tuđini i danas izlažu bez zatajivanja porijekla. Mnogo je više toga na ovome tlu nestalo netragom dok su naslage starijih iskaza stradavale zbog nastojanja za osuvremenjivanjem okvira i predmeta vjerskog obreda kojem većina slikarskih radova pripada. Pretežni broj otkrivenih upravo se i nalazio pod naknadnim preslicima koji odavahu napor žitelja nipošto bogatih sredina da starim slikama podaju novi neki, duhu tekućeg vremena svojstveni lik. I tek je znatiželja ali i znanje našeg vremena pokrenulo traganje za freskama pod obijeljenim zidovima crkava na zabitnim mjestima i gradskim raskrižjima, čišćenje gornjih slojeva oltarnih ikona arhaičnoga daha, prekopavanje zaboravljenih ruševina osamljenih samostana ili prelistavanje zanemarenih svezaka rukopisnih knjiga. Mnogo su puta sjajem sretnog otkrića zablistale oči drevnih zaštitnika, ponovo se u osvježenoj polikromiji razigrao potez neznanih majstora na likovima presahlih utjeha i zanijemjelih nada. Zajedno s onim što se po predaji ljubomorno čuvalo kao neotuđiv znamen povijesna rasta i dragi dokaz davnog korijenja, zaokružilo je pogled romaničke faze slikarstva u Hrvatskoj kojem će se zacijelo moći ikad više dodavati

manje negoli je učinjeno sustavnim proučavanjem baštine nakon posljednjih razaranja svjetskog rata.

Ukoliko je izložba u Splitu potvrda, ne samo srednjovjekovnih uspona i dometa likovnog stvaranja nego i recentnih uspjeha nikad dostatnog broja pregalaca zauzetih proučavanjem i obnavljanjem, tj. punim i pravim vrednovanjem dragocjene nam baštine. U svojoj suštini stoga zbir sačuvanih i stručno obrađenih umjetnina starih sedamstotinjak godina postaje višestruki »memento« davne i sadašnje kulture ovih prostora. Tim povoljnije je njihovo predstavljanje u Muzeju HAS koji brojnim svojim izlošcima trajno pokazuje umjetničku djelatnost primorja prethodeću većini slikarskih spomenika sakupljenih ovom prilikom iz svih predjela Hrvatske. Tako je omogućeno njihovo sadržajno zbližavanje, pa i morfološko spajanje, nadasve stilsko i stilističko uspoređivanje s naglaskom na kontinuitetu domaćeg stvaralaštva osebujnih poticaja. U sjeni, naime, minule ali doživljajno onda još neizbrisane antike važne su matice slikarskog razvoja od 11. do 14. stoljeća privedene u podneblje kamenitih krajolika i kamenih spomenika. Osobito se time opravdava zamjetna činjenica da su najodličniji slikarski spomenici također iz primorja, mahom iz obalnih središta koja su uspostavila umjetničku suglasnost s bližom i daljom okolicom, da bi — zahvaljujući kulturnoj nadgradnji neosporne ekonomske moći — prednjačila u obimu stvaranja iz čega su zakonito proistekle i kvalitete rezultata na romaničkim obzorjima.

Spoznavajući to ponajbolje pri osvrtu na slikarska svjedočanstva iz davnoga doba, međutim ne smijemo zanemariti cjelovitost pobuda i svrha samoga stvaralaštva. Jer na tome se zasniva veliko ono jedinstvo umjetničkoga života koje je nekoć napajalo i ispunjalo sve djelatne krugove u zemlji koja izvan kulturnog ozračja nije uspjela doraditi jačih kohezionih prezanja. Ocrtno najprije na idejnim razinama duhovnih opredjeljenja to se jedinstvo prenijelo i u izražajna polja likovnog govora pogotovo u okolnostima sve stalnijih okvira umjetničkog rađanja. A u time zadanoj sveobuhvatnosti, ako ne i jednoznačnosti pobuda i stremljenja pobijahu se regionalne razlike, pa se u traženju određenih zajedničnosti i smislenih srodnosti otklanjahu čak i izvanjski utjecaji sa svojim različitim ispoljavanjima u odvojenim područjima. Tim više je samo umjetničko življenje nadilazeći puki odraz duha, predstavljalo najcjelovitiju konstantu srednjeg vijeka u vremenu i prostoru. Na ovim prostranstvima od panonskih međurječja do jadranskih otoka, opravdano smatranim civilizacijskim raskrižjima, tim jača je bila mladenačka faza umjetnosti u kojoj je čitava Evropa gradila svoj identitet. Iz mnogolikosti njenih susreta i slojevitosti poticaja, dakle, gradilo se jedinstvo izraza kojem su slikarski naši spomenici bistro i živo gledalo.

A predstavljanje toga bio je osnovni cilj izložbe dočim se u raslojenome skupu likovnih vrsnoća i vizualnom preplitanju estetskih senzacija koje ona podastire, otkrivaju ključne poruke iz domaćeg nam nasljeđa. Prati se, prije svega, kontinuirano dozrijevanje likovne misli i figurativnog stvaralaštva na pragovima epohe u kojoj se ustalije orijentacije presudne za kulturni razvoj južnoslavenskih naroda. Razbistrava se, s jedne strane, intenzivitet internacionalnih vokacija na likovnome polju, a s druge podvlači vezanost na tradiciju umjetničkog izraza tla uspostavljajući kontinuitet domaćeg izraza zasnovanog na spajanju svježih tekovina s prezrelim

navadama. Ako u jednome očitamo duh modernog univerzalizma, a u drugima naboje klasičnog poimanja, lakše ćemo dokučiti prinose etničkih nazivnika sa ciljem provođenja i dokazivanja pripadnosti većine stvaralaca i naručilaca evropskoj kulturnoj jezgri. U njenoj sve većoj propusnosti na postrane utjecaje, komunalne su sredine uz znatniju pokretljivost djelatnika postizale preplitanje struja ne zaobilazeći mijene suvremenih stilova. Naravno da je to uz očitano raznolikost zbivanja uvjetovalo i živost stvaranja, pa je dijalektička dinamika logično razbijala prividno statične okvire ondašnjeg života.

Značajno je pri tome da su se svi hrvatski krajevi u jeku uspona romaničke kulture svestrano služili rješenjima koja poznaše suvremena zapadnjačka umjetnost. A dok se u graditeljstvu, pa i kiparstvu nametao romanički slog više-manje prepoznatljivih izvora i usmjerenja, u slikarstvu se odvijao specifičan proces koji ukupni izraz od 11. do 14. stoljeća predstavlja ne samo vrlo osebnim nego i prilično samosvojnim. Matica zbivanja može se pratiti po slojevima adriobizantske likovne kulture koja sabire istočnorimska iskustva i zapadnjačke poticaje na neobično zreli, svojem kulturnom življenju primjeren način. Iznalaženje posebnosti unutar općih zakonitosti, uostalom, bilo je svojstveno čitavom srednjem vijeku, tako da se stanja razvoja ondašnjeg slikarstva i po tome uklapaju u sveukupnu kulturu evropske romanike.

Te posebnosti neophodno je shvatiti i protumačiti u spoju spomenute tradicije prostora i neizbježnih suvremenih pobuda. Jedne su, dakako, bile više formalnoga karaktera, a druge više sadržajnog s obzirom da su onda kao u pravilu komponente unutrašnje stalnosti evoluciono bile gotovo suprotne komponentama izvanjskog pokretanja. Pogotovo se to aktualiziralo na geografskim razmeđama Istoka i Zapada, a općenito se smatra da je Istok zastupao statičniji način likovnog mišljenja od učestalim promjenama dinamiziranih zapadnjačkih shvaćanja. Povrh svega je baština jadranskog podneblja s razložito najnapregnutijim stvaralaštvom bila označena Bizantom, na prežitke i odraze na koje se nakalemljivalo moderne tekovine iz zapadnih stilskih rasadišta. Uokvirujući sve to latinska je crkva kao glavni pokretač umjetničkog djelovanja bila u zenitu svojih snaženja, a rana skolastička misao njegovana pod njenim okriljem striktno je upućivala na duhovni i transcendentalni red kojem je vjerska dogma bila polazište i zaključak.

U tom i takvom svijetu sve je upućivalo na podređivanje nadzemaljskim i vanzemaljskim sferama, pa se nadasve u likovnim predstavama zahtijevalo izuzetno savršenstvo. Prekoalpska je umjetnost suočena s time skrenula gotovo u apstrakciju formi, a na Sredozemlju je prevladalo oživljavanje stoljetnih spoznaja, jer se dileme nastojahu razriješiti provjeravanjem i dopunjavanjem poznatoga. Tako je i transcendentalno postalo ne samo lakše shvatljivo nego i posve blisko: stvarno dodirljivo sasvim suglasno duhu baštinih rimske civilizacije koji su imali razvijeni osjećaj za sve konkretno, a umjetnost su shvaćali više kao magiju nego kao estetiku. Vjerski je zanos vodio korištenju simboličnim predstavama koje već bijahu ostvarene u velikim civilizacijskim sklopovima kakve na jadranskom bazenu predstavljale spoj kasne antike, u sadržajnom pogledu shvaćene za ishodište kršćanske misli koja se nastojala predstaviti nosiocem jedine i

*Slika iz crkve Gospe od Zvonika
u Splitu, 13. st.*

vječne istine utjelovljujući vjeru pobjednika, i bizantske umjetnosti koja se tu održavala snagom političkog prisustva ali i kulturne nadmoći prema svemu onome što su novi narodi mogli donijeti svojega. U tome kontekstu sačinjeni su ideološki i morfološki uzori koje se nije moglo zanemariti ni zaobići, pa je oslanjanje na prethodne slikarske spoznaje postalo ključnom značajkom stvaranja.

Arhaičnost slikarskih djela iz romaničkoga doba u hrvatskim krajevima, dakle, višestruko je opravdana samim okvirima njihova nastajanja. Proničući te uvjete lakše ćemo shvatiti sve odlike, ali i nedostatke tog slikarstva, ozbiljnu skladnost njegovih oblika, oporost crteža i jačinu boja, tehničku čistoću i kompozicionu strogost, a ponegdje i ljupku naivnost ili humanistički opazaj. Otkriva se tako na malobrojnim sačuvanim djelima prizma doživljavanja slike i shvaćanja njenog značenja, čemu pomažu i drugi vidovi umjetničkog izražavanja od istančanih bjelokosti do maštovitih reljefa upravo zato i pridruženih izložbi romaničkoga slikarstva.

Svima suočenima s njenom cjelinom postat će jasno da se iza toga ne krije početni neki stupanj umjetničkog uspona. Naizgledni arhaizmi zaci-

jelo predstavljaju zreli rezultat stilskog razvoja koji je potekao od davnih likovnih predaja kršćanskih sredina saplevši u sebi nadahnuća bizantskog leksika, pa i ikonografskih modela u njemu sročenih. Razmjena iskustva i spoznaja bila je sudbina ovdašnjeg i našeg povijesnog življenja, pa i umjetničkog djelovanja ma koliko da su opći okviri bili zacrtani dozrijevanjem društva višesmjernih kulturnih orijentacija. A odstupanja od klasičnih počela su pojačana s pojavom individualnih interpretacija neznanih majstora dolazećih iz raznih krugova. Tako je to, uostalom, bilo i u naprednijim sredinama Apeninskog poluotoka s kojim se i po podložnosti istočnjačkim uplivima uspostavljalo stanovito zajedništvo. Ono je progovorilo i u slobodnijoj primjeni uzora i materijala, pa se radi predočavanja toga na izložbu donio veći broj umjetnina koje ne pripadaju konvencionalnim ogledalima slikarstva. Ali srebrne korice knjiga s ugraviranim crtežima svetih likova bijahu usađene u sam početak slikarskog mišljenja, isto kao što je oslikavanje trodimenzionalnih skulptura od drva ili pečene zemlje ukazivalo na njegov konceptualni kraj.

Sve je to pak činilo stupnjeve razgranavanja samog slikarstva u stalno djelatnim radionicama dokazano uzdržavanim suradnjom višestručnih majstora, a pod pritiskom nastojanja za približavanjem stvarnosti u provjerenim likovnim medijima. Svestranost pristupa i rješavanja zadataka upravo je i potvrdila sudioništvo u stvaranju srednjovjekovnog univerzalizma kazmopolitskog karaktera. Pod njegovim lepezama i slikarskom izrazu iskonskih kolorističkih efekata je povjeren začuđujući broj radova od kojih se sačuvao tek upečatljivi odlomak. A u njemu će i regionalna svijest utemeljena na mitu klasičnih korijenja dobiti određenije svoje mjesto, važno za opći odnos daljeg umjetničkog razvoja hrvatskih krajeva prema evropskim likovnim usponima.

I kao što se u tome pogledu može naglasiti da je slikarska riječ iz vremena romanike bila dostigla kvalitete kakve u usporedbi sa stranim, bjelosvjetskim postignućima nije ostvarilo nijedno drugo stilsko razdoblje povijesnih trajanja, tako valja potcrtati da je ta baština u samome vrhu kršćanskih umjetničkih zbivanja duboko obilježila svijest budućeg stvaralaštva. Uporedno s primanjem i plodenjem novih ideja u slijedu stilova vladajućih Evropom, na ovome njenom rubu dugo su se oponašale i na neki način ponavljale te slike iz romaničkoga doba. Zbog starosti postigle su one nesumnjivo svetost u očima puka, ali su svojim likovnim vrsnoćama bile i te kako privlačne očima umjetnika. Zato se njihova tipologija održala kroz stoljeća tragom onih začetaka koje je izložba prinijela zbiru ranije obuhvaćenog slikarstva romaničkih značajki i zrelosrednjovjekovnih značenja. Sretna je, naime, bila zamisao da se izložbi u Splitu priključe i one slike iz primorja koje mahom nastadoše izvan vremenski ocrtanih okvira glavnine djela, ali u izvedbi i zamisli ponavljaju starije estetske standarde. To pak dokazuje koliko je romanička tradicija živjela u ovome odvojkju Mediterana, srasla s ukusom brojnih pokoljenja da bi tim opravdanije danas bila otvorena svestranijim i punijim našim prosudbama. Radi toga je, uostalom, ova izložba i bila zamišljena, te nakon održavanja u Zagrebu prenesena i u Split u Muzej HAS s kojim se čvršće sadržajno, pa i vizualno uspješno spojila.

IZLOŽBA »ROMANIČKO SLIKARSTVO U HRVATSKOJ«

Prigodom otvaranja izložbe dan 17. prosinca 1987. u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, v. d. direktor Muzeja prof. Mate Zekan obratio se prisutnima slijedećim riječima:

Poštovani uzvanici!

Okupljajući i čuvajući najbogatiji fond nacionalne materijalne kulture u Jugoslaviji i vodeći brigu o dostojnom tretiranju spomenika Muzej ima i zadatak da popularizira kulturnu baštinu prezentirajući je široj javnosti, kako bi se spoznala razina vlastitog stvaranja i visoki stupanj ukusa koji ide pod ruku sa suvremenim evropskim narodima. Ispravnom valorizacijom te kulturne baštine pruža se mogućnost sintetskog sagledavanja vjekovnog stvaralaštva čime se osvjetljava duhovna, politička i ekonomska prošlost ovog kraja te smisao za kulturu i umjetnost našeg čovjeka.

S druge strane, da bi se cjelovito ušlo u trag civilizacijskom doseg srednjovjekovnog stvaralačkog opusa naših naroda potrebno je osim arheoloških preostataka materijalnog stvaranja proučavati i druge komponente srednjovjekovnog života. Prezentirajući davno, naporno i neprekinuto stvaranje naših umjetnika od doseljenja do 15. stoljeća, kao dokumenata našeg ulaska u evropski kulturni krug, koje uz kulturnu vitalnost iznenađuje i svojim dometom, Muzej čuva izuzetno vrijednu baštinu iz vremena romanike. Svojim se značajem izdvaja zabat iz Biskupije, koji bizantskim ikonografskim stilom i zadržanim elementima prošlog predromaničkog ukrašavanja ukazuje na prve prodore romanike u naše krajeve. Istovremeno mu je i rekonstruirani, izvanredno riješen ciborij, po ljepoti jedinstveni primjerak u svijetu. Izuzetne su vrijednosti tranzene iz Biskupije s likovima među kojima se ističe figura hrvatskog dostojanstvenika te reljef ratnika iz Pridrage te brojni predmeti zanatsko-umjetničke vrijednosti visokih tehnoloških i estetskih karakteristika.

Prihvaćajući se rada na organizaciji izložbe »Romaničko slikarstvo u Hrvatskoj«, koja je svojom prvotnom postavom u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu pobudila izuzetno zanimanje javnosti, imali smo u vidu i činjenicu da je najveći dio te umjetničke baštine nastao i bio upotrebljavan na primorskom i otočnom dijelu naše Republike. Imali smo u vidu i činjenicu da su ta izuzetno vrijedna umjetnička djela disperzirana na širokom prostoru te da njihova nova skupna prezentacija ne bi bila moguća u skoroj budućnosti, pa smo realizacijom ove izložbe u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika gradu Splitu i široj regiji željeli pružiti na uvid bogatu riznicu naših djela koja ulaze u krug evropske umjetničke vrijednosti. Slikarska djela izložena ovdje, u reprezentativnoj dvorani Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika predstavljaju superstrat materijalnoj kulturi starohrvatskog perioda, ukazujući na vječno fiksirani stvaralaški genij našeg čovjeka.

Za realizaciju izložbe zahvalio bih svima koji su pripomogli njenom uspješnom završetku, u prvom redu brojnim vlasnicima umjetnina, Republičkoj interesnoj zajednici kulture i Samoupravnoj interesnoj zajednici kulture općine Split. Posebnu zahvalnost izražavam dr Igoru Fiskoviću koji je dugogodišnjim ustrajnim radom sintetizirao romaničko umjetnost

u Hrvatskoj te stručnjacima Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Splita i njihovom ravnatelju prof. Davoru Domančiću koji su nam svesrdno pomogli kod njene realizacije. Zahvaljujem i radnim ljudima Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika koji nisu žalili truda da se ovi vrijedni spomenici što dostojnije prezentiraju.

Hvala!

Nakon govora prof. Mate Zekana prigodnu riječ je održao i Celestin Sardelić, član Predsjedništva CK Hrvatske, koji je rekao:

*Drugarice i drugovi,
cijenjeni posjetioci,
poklonici slikarstva i umjetnosti*

Raduje me što imam mogućnost da vam se večeras i ovdje u prostorima ovog lijepog zdanja, Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, s nekoliko prigodnih riječi mogu obratiti u povodu otvaranja reprezentativne izložbe »Romaničko slikarstvo u Hrvatskoj«.

Na samom početku moram reći da sam bio ugodno iznenađen, ali i zatečen pažljivim pozivom druga Mate Zekana da se s nekoliko uvodnih riječi priklonim činu promocije ove vrijedne kulturne inicijative i manifestacije.

Što sam više razmišljao o karakteru prikladnih riječi sve su više rasle nedoumice; kako izbjeći ritualnu prigodnu frazu, koja može ići mimo same umjetnosti i njene prezentacije, ali kako i izbjeći opasnost laičkog uzimanja profesionalnih sudova i znanstvenih uvida koji mogu djelovati učeno, ali ne i uvjerljivo i neposredno.

Ovo su ujedno okviri mojih riječi, ali i isprika unaprijed.

Izložba »Romaničko slikarstvo u Hrvatskoj«, nakon Zagreba, evo je napokon i u Splitu.

Ona bez sumnje i još jednom pokazuje da se samo sistematskim radom, znanstvenim i umjetničkim pregnućem, može nadomjestiti dug prema ranijoj potrebi obrade i prezentacije naše vrijedne baštine.

Vrijedi istaći da je ovdje riječ o pravom putu, nasuprot očajavanjima što niz naših umjetničkih djela, perioda i stilova nisu još uvijek (ili nisu na objektivan i cjelovit način) prezentirani u kulturnoj mapi Evrope i svjetskim pregledima povijesti umjetnosti.

Utoliko je ovaj sintetski prikaz dr Igora Fiskovića nadasve vrijedan kulturni čin, ali i prijeloman i obavezujući.

Ono što predstavlja posebnu vrijednost ovog poduhvata jest činjenica što je ovdje po prvi put riječ o cjelovitom prikazu i južne primorske i kontinentalne komponente romaničkog slikarstva Hrvatske i što su zastupljeni svi mediji; od književnog do monumentalno zidnog slikarskog izraza, te posebno slikarstva na tabli.

Uza sav rizik laičkog suda može se reći da ovo bogatstvo i raznoliko slikarstvo, iako rađeno s primjetnom samodisciplinom i kanonskim shvaćanjem same funkcije likovnog izraza u svojoj romaničkoj paleti, dakle ispod zadane svrhe, pa i monolitnosti, krije i otkriva nesumnjivu pulsaciju života, osobnu maštovitost neimara i autentični umjetnički izraz. S onu

stranu pretencioznosti ovdje mi se čini bitnim citirati inspirativne riječi Miroslava Krleža, barda hrvatske i jugoslavenske kulture, koje je izrekao u svom poznatom govoru u povodu prezentacije srebra i zlata zadarskih riznica.

Krleža je tada rekao i ovo:

»U svijetu oklopa, lomača, tvrđava i sjekira, u viteškom svijetu nasilja, u socijalnoj stvarnosti, koja je bila sva zemaljska, čovječanstvo se pod terorom jedinospasavajuće vrhunaravne misli podredilo prividno misaonom uvjerenju, da je život — ljudski prozirna, lutajuća sjenka u svjetlomraku demonizirane teofanije. Svojoj vlastitoj negaciji, to jest svemu onom što je poricalo ljudsko u čovjeku, čovječanstvo se klanjalo na koljenima kao vrhunaravnoj svetinji, a nad ovim duhovnim plandovanjem pastve lajali su krvavi feudalni ovčarski psi i hranili se toplim ljudskim mesom«.

Sveti i transcendentelni motiv stvaranja, naravno nije mogao ostati bez svjetovnih i profanih, dakle, ljudskih i povijesnih madeža i muke našeg čovjeka i naroda i na ovom tlu; njegove nade i projekta, njegova odnosa prema sudbini, životu i smrti, prema pitanjima vječnog i transcendentalnog. A i to sveto, kada je pomaknuto u transcendentarno i transtemporalno pokazuje krležijansku golgotu našeg čovjeka i naroda u postantičkom vremenu koji je umijećem majstora ispisivao svoje tragove pored puta; u zidnim freskama, na tabli i platnu.

Kako kažu znalci, iako ne često samoniklo, ali ne manje zato i samo-svojno, a u najboljim svojim djelima i u punom dosluhu s kulturnim silnicama Mediterana — ovo se slikarstvo u prividnoj mirnoći, redu, sakralnosti i disciplini, nadaje u drami traganja za korijenom, smislom i identitetom, individualnim, povijesnim, narodnosnim i civilizacijskim. Ono je napokon izraz i medij susreta između civilizacije Bizanta i srednjovjekovnog Zapada, a u svojim vrhuncima bez sumnje ulazi u kulturnu mapu Evrope toga doba.

Sve te ilustracije, minijature, te bogate zlatnožute i rafinirane grafike, stilizacije i freske, ta srednjovjekovna umjetnička ikonografija, danas i s pomakom od sedam stoljeća, doimlju se stameno i oporo, ali i toplo, plemenito i sveto u svojoj općenitosti, te čine nadasve impresivan izraz i znakove poruka koje u kontinuitetu dopiru do naših dana.

I napokon, ma koje riječi bile izgovorene, pa i u ovom času, sama djela, dakle i romaničko slikarstvo Hrvatske, govore najviše sami i o sebi i na svakom je od nas da u njima prepoznamo ono što umijemo i možemo, otvoreno srca, dobre volje i s ljubavlju prema umjetnosti.

Otvarajući ovu izložbu učinio bih neoprostivu grešku a da ne spomenem i vrijedan katalog koji će bez sumnje biti i u funkciji svojevrsnog i poticajnog udžbenika romaničkog slikarstva u nas.

Još jednom hvala našim vrijednim domaćinima večeras, uz posebnu zahvalnost dr Igoru Fiskoviću bez čijeg rada i vrijednog znanstvenog priloga ne bismo imali ovu izložbu, ugodnu prigodu i večerašnji susret.

Dr Igor Fisković, autor izložbe, održao je na koncu predavanje: »Romaničko slikarstvo u Hrvatskoj«, što donosimo u cijelosti u ovom broju časopisa.